

Rozsah hesel i množství dokumentace byly omezeny vzhledem k charakteru publikace, přesto by u řady lokalit bylo užitečné otisknout plánky se vztahy k širšímu okolí, které by pomohly laikům v orientaci. Na okraj by snad šlo přidat také drobné erratum, které se týká zaniklého kostela v Mnichu (Münichschlagu), jehož heslo bylo záměnou rozšířeno o některé údaje, které se týkají kostela v Mnichu u Kamenice nad Lipou. Münichschlag, drobné zboží johanitů z Mailbergu, totiž ležel původně spolu s Novou Bystřicí a Landštejnem na území pasovské diecéze, a v českých středověkých pramenech se tudíž neobjevuje. Tato poznámka souvisí také se skutečností, že autor nepracoval úplně systematicky s topografickou regionální literaturou, což je ovšem vzhledem k rozsahu látky omluvitelné. Nakonec je třeba poznamenat, že (ačkoliv to v ediční poznámce nezaznělo) do knihy nebyly zahrnuty zaniklé kostely z okresů Havlíčkův Brod a Pelhřimov, snad vzhledem k jejich dnešní příslušnosti do kraje Jihlava.

V jednotlivostech by se práce dala o některé stavby doplnit, i tak ale Martin Čechura nabídl téměř vyčerpávající přehled o zaniklých kostelech, jež jsou charakterizovány všemi podstatnými údaji. Nezbyvá než konstatovat, že počet zaniklých kostelů, zejména v důsledku poválečného vývoje v pohraničí, je mimořádně vysoký a ani dnes nemůžeme říci, že nastal definitivní bod obratu ve zlepšení stavebně-technického stavu řady ohrožených kostelů. V souvislosti s množstvím sakrálních objektů na území Čech, pro které se často jen obtížně hledá využití, je nutné upozornit, že zánik sakrální funkce kostela nemůže znamenat zánik jeho kulturně-historické hodnoty. K tomu se soustavně směřuje například u kostela sv. Michala na Starém Městě, kde byl použit argument „to není kostel“ k další záměrné památkové degradaci.

ROBERT GÁJA

Ondřej FELCMAN a kol., *Území východních Čech od středověku po raný novověk. Kapitoly k územně správním dějinám regionu*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011

213 s., ISBN 978-80-7422-106-4

Záměrem autorského kolektivu, jehož jádro tvoří pracovníci Historického ústavu Filozofické fakulty královéhradecké univerzity, bylo sledovat proměny regionu z hlediska prostorového, územně

sídelního a územně správního. Kniha usiluje odpovědět na otázku, jaké regiony lze vůbec v tom kterém období k východním Čechám řadit a jak vymezit jejich hranice krajské, zemské či státní. Prvním problémem, na který poučený čtenář narazí, je teritoriální vymezení studia. Termín východní Čechy je totiž o to vágnější, oč častěji je bez další specifikace používán, svou roli sehrávají i četné správní reformy moderní doby. Sami autoři jsou si této skutečnosti vědomi, ostatně stejný problém řešili již při práci na obsáhlé syntéze o dějinách východních Čech v pravěku a středověku. Shodně s tímto titulem tak jádro regionu definují výčtem historických krajů Hradeckého, Chrudimského a Čáslavského, dílem pak i kraje Kladského. Tedy tak, jak se osídlení na východě Čech ustálilo mezi polovinou 13. a koncem 14. století.

Úvodní příspěvek Ondřeje Felcmana *Východní Čechy jako historický region* je metodologicko-teoretickým pojednáním, doplněným o historiografickou črtu. Na region Felcman nahlíží jako na historickou kategorii, v níž se obsahově prolínají aspekty prostoru a času. Pojem východní Čechy pak chápe jako oblast, která se od středověku v podstatě trvale na severu vymezovala proti Slezsku a na východě proti Moravě; postižení jižní a západní hranice je problematičtější. Jádrem byl podle jeho soudu v popisované době Hradecký a Chrudimský kraj s centry v knížecích hradech, resp. královských městech. Celkově Felcman klade důraz na dynamiku vývoje regionu na základě dobového kritéria vnímání prostoru a jeho geografických, správních a historických parametrů.

Praktické aplikace Felcmanových teoretických postulátů se jako první ujal František Musil ve studii o vývoji osídlení východních Čech v raném a vrcholném středověku. Pojednává o postupu kolonizace východočeského prostoru a formování hranic vůči Moravě, Slezsku, Bolešlavsku, Bechyňsku a Kouřimsku v horizontu 9. až 14. století, resumována je zde role východu Čech mezi Přemyslovci a Velkou Moravou, problematika slavníkovského panství a údajného charvátského knížectví i postavení oblasti v tzv. říši prvních Boleslavů. Východní Čechy se podle Musila staly nedílnou součástí přemyslovské politiky mezi lety 1019–1020, když byla na Piasťovcích znovu získána Morava. Letmo jsou zmíněna údělná knížectví 11.–13. věku, autor správně odmítá i v recentní literatuře se objevující mínění o fundaci benediktinského kláštera v Litomyšli knížetem Břetislavem II.; nepřekvapí, že klíčovou se pro zformování východočeského regionu stala kolonizace 13. a 14. století. Pověštinou jde

v Musilově výkladu o shrnutí známých skutečností, čemuž se vymyká kauza nezdařeného pokusu Václava II. zřídít ve východních Čechách zvláštní vévodství se záměrem směnít ho za Míšeňsko, což nepatří k běžnému povědomí.

Na příspěvek F. Musila úzce navazuje Martin Kosař textem o osidlování Podorlicka od 11. do 14. století, nabízejícím především faktograficky nabitý přehled vývoje osídlení a šlechtické držby v oblasti. Této studii lze vytknout ještě více než jiným, že se opírá hlavně o starší literaturu bez reflexe novějších debat. Tak např. při zmínce o služebných osadách je citována toliko klasická studie D. Třeštíka a B. Krzemienské, nikoliv už tuto záležitost problematizující texty Libora Jana či Petra Meduny. Podobně „aktuální“ literatura je uváděna k problematice vzniku pozemkové šlechty, role újezdů v kolonizačním procesu (V. Novotný, F. Graus, Z. Boháč, ale už ne T. Velímský či J. Klámpě) či venkovské sakrální architektuře, kde se staví toliko na zakladatelských pracích V. Mencla a A. Merhautové. Text tak zůstává jen faktografickým sumářem bez hlubšího potenciálu. Naopak je nutno kvitovat příspěvek Dagmary Adamské, referující o východočeském zboží drženém Piastovci ve 13. a 14. století. Tato studie přináší podrobný náhled na vývoj hranice se Slezskem, klášterní i šlechtické kolonizace a politických strategií posledních Přemyslovců i Lucemburků optikou zahraničního badatele. Přínosná je rovněž studie Zdeňka Berana, analyzující jednotlivé aspekty majetkových a správních proměn v Čáslavském kraji během pozdního středověku. Pro období kolem poloviny 15. století není podle Berana důvodu pochybovat o příslušnosti Čáslavska k bloku východočeských regionů. Za klíčové faktory popisované doby přitom označuje jednak velkou koncentraci církevní majetkové držby, jednak husitskou revoluci, z níž profitovala více nižší šlechta než města.

Další příspěvky se již týkají raně novověké epochy, proto jen telegraficky. Ondřej Tikovský se zaměřil na dynamiku a stabilitu východočeských statků v éře hegemonie Pernštejnů a Trčků z Lípy s důrazem na budování smiřického dominia, koupeného Trčky roku 1498. Další stať O. Felcmana se věnuje proměně hranic východních Čech od poloviny 17. do poloviny 18. století, ze zřetel je ovšem puštěno Kladsko, které se od roku 1459 po povýšení na hrabství z východních Čech definitivně vydělilo. Bogusław Czechowicz pak v posledním pojednání dosti neotřele hledá stopy historismu, a tedy vědomé, cílené reflexe středověku v umění raného novověku coby legitimizační a propagandistické strategie. Jde o text velmi diskutabilní, ve srovnání

s předešlými formálně-strukturálními popisy ale nepochybně osvěžující. Závěrečné shrnutí opět patří O. Felcmanovi. Potenciálním polem působnosti pro další bádání je podle autorů např. počáteční období vývoje královských věnných měst na počátku 14. století, správní systém frýdlantského vévodství Albrechta z Valdštejna či vývoj církevní správy regionu obecně. S tím lze v zásadě souhlasit – s dodatkem, že je škoda, že např. v otázce vývoje zeměpanské či církevní správy autoři obou titulů kapitulovali předem a omezili se na shrnutí tradičních interpretací, bez reflexe podnětných prací, které byly v posledních letech publikovány.

Pokud bylo cílem knihy zpřesnit vymezení východočeské oblasti, než jak to bylo učiněno ve zmíněné syntéze, a přesněji formulovat celistvý obraz její teritoriální a prostorové hranice, nelze necítit rozpaky. O celistvosti obrazu rozhodně nelze hovořit, ve výkladu chybí např. klíčové Broumovsko. Výraznější posun oproti syntéze východočeských dějin také není příliš patrný. Autoři sice dostali možnost detailnějšího zacílení, z toho ale těží prakticky jen studie Zdeňka Berana. Ani ta však ve výsledku nemění obraz formulovaný už syntézou. Přitom si valná většina příspěvků zachovává solidní úroveň, na stránkách odborných periodik by se tedy neztratila. Otázkou však je, proč byla v podstatě dublována dva roky stará kniha, když raně novověké období by měl obsáhnout díl navazující. Nelze se tak zbavit dojmu, že na vině je tu hlavně systém hodnocení domácí vědy a kult RIVu. Čtenáře také občas zaskočí výkladová tendence, kterou by v současně odborné literatuře nečekal. Třeba líčení dějin východočeského regionu jako státotvorné oblasti, vystupující ve prospěch udržení či uchování českého státu a národa (!). Argumenty jako účast šlechty na návratu Václava II. do Čech, role regionu v husitské revoluci i poli-panském období (kdy měl Jiří z Poděbrad zahájit obsazením Prahy roku 1448 proces konsolidace státní moci a obnovy integrity korunních zemí), národní obrození či partyzánské protifašistické hnutí totiž podle Ondřeje Felcmana opravňují hledět na východní Čechy jako na oblast vykazující výrazně specifické státotvorné a národotvorné vlastnosti. Bez záměru podceňovat dějiny regionu a nehledě na to, že lze diskutovat o interpretaci jednotlivých příkladů či o jejich východočeské specifice, by dnešní čtenář takový duch výkladu čekal v literatuře dosti staršího data. Jako faktografické kompendium kniha není sice špatná, napsaná ale už jednou zaznělo.